

імен типу *Валерія* (<*Валерій*), *Валентина* (< *Валентин*) упродовж останнього століття різко зросла. У словнику-довіднику "Власні імена людей" (автори Л.Скрипник і Н.Дзятківська) їх налічується більше ста. Виявляючи надзвичайну продуктивність і регулярність, суфікс *-а* не тільки успішно конкурує з іншими формантами, а й подекуди витісняє їх, пор.: *Павло* > *Павлина* і *Павла*, *Петро* > *Петрина* і *Петра*.

Така примхлива доля цього вельми поширеного суфікса, про який граматисти подекуди незаслужено забувають.

МОВА ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Наталя Дзюбишина-Мельник
ПОЕТИЧНА РІЧКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Сучасна дитяча поезія, позбувшись пут моралізаторства, голої дидактики, спрощеного, сказати б, фотографічного змалювання дійсності (читай — соціалістичного реалізму), розкулась і ожила. Те, що билось малопомітним джерельцем у творах для дітей 40—50-х А.Малишка, почасти М.Стельмаха, П.Воронька, за останні 30 років виросло у справжню річку.

Насамперед набуло естетичної вартості саме звучання слова. Звукова матерія слова значуща для поезії взагалі, а для дитячої особливо, адже дитина любить бавитися звуками мови як такими, безвідносно до значення слів. Завдяки ж поезії сприйняття звуків мови естетизується, перетворюється на предмет перших духовних переживань, коли малюка чарують, скажімо, алітерації та асонанси, як-от: "На сіножать сніги сніжать І снігурі в снігу лежать" (М.Вінграновський); "Баба Віхола, сива Віхола, на метільній метлі приїхала" (Л.Костенко). Прикметно те, що на повторах однакових чи співзвучних приголосних та складів будуються вірші-скоромовки — особливий жанр дитячої поезії, що крім художньо-зображальної функції (типової для художнього стилю) виконує ще мовно-дидактичну, тобто слугує вправлянню мовного апарату дитини. Напр.: "Сім братів-малярів в королівстві кольорів. Кожен маляр королює — в королівстві малярує" (О.Орач); "Осінь листу натрусила. В нору лиска лист носила. Натомила лиска хвіст, бо хвостом змітала лист" (Л.Куліш-Зіньків).

Знаючи про схильність дитини фантазувати й римувати вигадані слова, поети вдаються до такої словесної творчості: "Був собі хлопчик — *Наколіні-гопчик*; Був у нього братик — *Нароверігнатик*" (І.Калинець); "*Крикля-зникля* за горою забавляється зі мною" (про луну — В.Коломієць); "В'ється *стежка*-

побережка Повз ріку по бережку" (Б.Стельмах); "У хаті живе *Дід-Бородід*, довжелезні вуса" (О.Орач). Римовані новотвори — це здебільшого переінакшені добре відомі малюкові слова, значення яких підказує ще й контекст вірша. Часом звучання слова стає навіть головнішим за значення, як-от: "Почалапали каченята та по *чаполоті*" (М.Вінграновський); "Кольоро**в**оброво йшла собі корова" (Б.Чепурко); "Я — кульбаба, Ти — *кульдід*" (А.Камінчук).

Розширення словника — друга прикмета сучасної поезії. Пояснюється це тим, що розширилася тематика творів і в поле зору поетів потрапляє емоційний стан дитини, її власний досвід, знання, а останніми роками також національно-культурні реалії. Напр.: "Добре вихований *гном* мусить бути буркотуном" (І.Жиленко); "В *жабо* й атласному *каптані* стоїть грибочок, як *маркіз*" (Л.Костенко); "В білій хмарі дощу привезла [весна] на *Великдень*" (М.Вінграновський); "Ти, мій хлопче, *українець* — Те запам'ятай" (В.Терен); "— А ти, Дніпре, *хрещений?* — *Хрещений*, князю" (І.Калинець). Поети нагадують про традицію називати маленьку дитину, особливо дівчинку, *лялькою* ("Ой на горі *лялечка*, мала подоляночка" — Б.Чепурко), а хлопчика — *козаком* ("І *козаченько* наш Василько Вже й сам, як квітка на коні" — В.Терен).

У сучасній поезії досить помітна орієнтація на знаки національної культури. В одних віршах слова на їх позначення вживаються у прямому значенні, в інших — образно. Пор.: "— Де ота біленька *хатка*, що гарнесенькі дівчатка" (Л.Костенко) і "На горі біла *хатка* равлика" (М.Воробйов); "*Вишиваночку* візьму, Швидко одягнуся" (В.Крищенко) і "Клен у ранку Роси пив, *Вишиванку* Покропив" (Т.Коломієць). До традиційних знаків національної культури додалися і порівняно нові, зокрема *соняшник* [сонях] і *чорнобривці*. Напр., у І.Калинця: "Дорогою перестрів її [веселку] князенко *соняшник* із золотим черевичком у руці"; у В.Терена: "А сад, а сонях-самосійко! А *чорнобривці* запашні!"

Важливо те, що багатшою стала стилістично-стильова палітра, яку забарвили слова, типові для

художнього стилю, поетизми, експресивні слова вирази розмовного стилю. Напр.: "жовті *шати*" (М.Вінграновський); "смуток *зорям невимовний*" (Л.Костенко); "Звідкись літо привело до пшениці, до *зела* срібно-жовтого вола" (В.Лучук), "*Небеса* прозорі Мов *глибінь* ріки" (Д.Павличко); "*Гала-драла скорше!*" (В.Кордун); "*Хрясне* дверима, та як *гарикне*" [грім] (І.Калинець); "Біла чапля всіх *дурила*: "Я собі кожух купила!" (Г.Чубач). Істотно доповнюють сучасний словник неологізми. І ті, про які вже йшлося, й інші що безпосередньо не пов'язані із звукописом. Найбільше — із суфіксами лагідності на позначення маленьких істот типу *хмареня*, *просеня* (М.Вінграновський), *променята*, *ліхтарчата* (Т.Коломієць) *росенята* (С.Майданська), *громенята* (І.Царинний) *грибенята* (А.М'ястківський). Є й з іншим значенням "Щоб на квітку золоту *приджмелитись* На льоту" (М.Людкевич) — про джмеля; "*гніздодер*" (В.Лучук): "вітер *чорногривий*" (Л.Костенко), "засіємо нивку, *зеленогривку*" (А.Камінчук); "Дощ із тучі сипоне — миттю *видощить* мене" (О.Орач); "А Ярема — 3 найчемніших *чемів чема*" (І.Світличний). Діалектизми та застарілі слова-етнографізми частіше використовуються для образності: "Хитрий лис на верховині носить фарби у *тайстрині*" (В.Лучук) — так сказано про осінь; "Селезень сивий *Свитку* пошив Із зеленогос очерету" (І.Царинний); "Там у хатці шпака цокає *дзигарик* мідний, Заведений ще з весни" (В.Терен). Та найбільше впливає на сучасний поетичний словник — фольклор. Поети охоче черпають із нього так звані фольклоризми — постійно опоетизовувані слова та їх форми. Напр.: "*медовими* голосами" (М.Воробйов); "В нього коники в *колокільцях*" (І.Калинець); "— Не *зеленя*, — плаче дощик, Не *висок* я, — плаче хвощик" (В.Кордун); "Попід *вербицею*" (Т.Коломієць), "*Блискавиці білолиці*" (І.Царинний). Серед фольклоризмів і назви магічних чисел, як-от: "Ходімо в Дім: на хліб, на сім *весіль!*" (Б.Чегурко). Трапляються навіть власні імена, характерні для загадок, прислів'їв та приказок. Це умовні назви явищ, предметів, істот. Напр.: "Ліз допитливий *Мартин* Із городу через тин" (Л.Повх) — про огірок; також узагальнені власні назви, як-от

дунай — на позначення води: "На дунай, недалечко, виринає відеречко" (Б.Чепурко). Поети і самі утворюють подібні до фольклорних слова на зразок: "сестриченцько-яличко" (Л.Костенко); "везли-везлики" (М.Вінграновський); "росо-росо-росянице" (А.Камінчук); "Гай-спгвай" (І.Царинний) або по-новому переосмислюють існуючі слова. Так, Д.Чередниченко приваблюють слова з прозорим значенням коренів: *щедринець* — у шедрівках це слово асоціюється із *щедрувати*, у Д.Чередниченка — із *щедрий*, а це квіти, щедрі на мед: Налетіли бджоли на *щедринець*, Набирають меду на гостинець. А.Камінчук скористався співзвучністю слова *чечір* (пор. дитячу примовлянку: "Чечір-чечір, Чи далеко вечір?") із словом *вечір* і створив образ вечора-кота: "Чорні лапки, Вуса, ротик, *Чечір-вечір*, Чорний котик!"

Фольклорне коріння має вживання слів не у властивому їм значенні, а для вираження позитивної (найчастіше) емоції, доброго ставлення, гарного настрою. Напр., М.Вінграновський так уживає прикметники *золотий* і *залізний*: "Котик, котик, *золотий* животик, а хвостик *залізний* — не ходи нам пізно." У І.Семененка: "Чому в тебе, джмелику, *Чорний* голосок, *Чорний* голосочок, Солодкий медочок?" У Б.Чепурка: "Ходім, ходім, дітоньки, на *поле-поляночку*; Ходять разом по діброві — мостять мости *чорноброві*", і навіть авторське *чорноброво співається*. Ще цікавіші випадки, коли думка передається по-фольклорному розмито, неточно, навіть у чомусь суперечливо, як-от: "— А я сіла на карого коня, на срібного човна та й полетіла" (І.Калинець) — *карий кінь* та *срібний човен* виражають ідею руху — і це головне.

Дехто з поетів вдається до стилізації, орієнтуючись загалом на фольклорну лексику (також синтаксис, морфологічні особливості). Напр.: "Ой не вий, вітре, Дай поглядіть: Заворожена верба В золоті стоїть" (В.Пепа); "Зробив ремез колисанойку На березі та й на гілоньці" (Д.Чередниченко). Витончення й ускладнення зв'язків сучасної поезії з фольклором можна бачити в оригінальному використанні фольклорних образів, їх трансформації та переосмисленні, особливо з веснянок. Так, зелений весняний шум (пор.:

"А шум ходить по діброві") у М.Воробйова уособлюється як хлопчик "У зелених штанах, у зеленій сорочці, у синьому брилі". Своєрідні перегукуються з образом ключів (пор.: "Дажбог мене вислав. З правої ручейки І ключик видав, З правої ручейки Літо відмикати, З лівої ручейки Зиму замикати") рядки Л.Костенко про осінь: "Осінь брами свої замикала вночі, погубила у небі журавлині ключі" У О.Сенатович прихід весни асоціюється з човном "Перші проліски малі визирають із землі: — Діду діду, дай човна! — на тім березі — Весна!" Пор. словг із заклички весни: "Зимочка в возочку , Літечко і човночку!"

Із розширенням словника сучасної дитячої поезії істотно увиразнилась її емоційна тональність розмаїтішою стала відображувана нею гама почуттів ширшим — світобачення

Третя ознака сучасної дитячої літератури — висока питома вага образного вживання слова. У кожного автора це виходить по-своєму. Напр.: "Подивіться — по дорозі Горохтить зима на возі" (Т.Коломієць); "Дощ над садом пройшов , Вимив листю долоні" (Д.Онкович); "А зелений кінь жує сонячне проміння" (О.Сенатович). Нерідко образність заснована на досить складних і незвичних асоціаціях, як-от: "Я тобі [дощику] нарву вишень повну миску, щоб ти їв, а кісточками стукав у вікно" (В.Голобородько) — так сказано про краплини дощу, що, ніби кісточка з вишень, б'ють по шибках.

У сучасній поезії змінився сам характер образності, що традиційно спирався на реальну або казкову фабулу-подію, мікросюжет, і дитина легко могла знайти аналогії з власним життєвим досвідом. Згадаймо хоча б віршика про Марину Дмитрівну — дівчинку, що уявляла себе вихователькою, у Н.Забілі або розповідь про зайчика, що сам собі стелив постельку, М.Стельмаха. Тепер у віршах з'явилося багато фантастичного, що вражає уяву. Напр.: у зайця М.Вінграновського росте довгий хвіст, а не вуха, місяць у Л.Костенко погубив на вітрі брови, вечір-маза-мура у Т.Коломієць "носить у торбі темноту", а вітер І.Калинця пасе пахоші в полонині. Є й парадоксально

незвичні поетичні оповіді. Найбільше їх у Вітя Вітька: "Плине човник синьо-чорний, а весло в море занесло. Із весла гілка виросла. На гілці посідали вівці, а баранчик грає на сопілці" (вірш "Сопілка"). Найприкметніше ж — ослаблення організуючої і цементуючої ролі фабули у побудові поетичної оповіді, для якої не стільки важливо *що* відбувається, скільки *як* саме і який образ складається на основі цього як. Для прикладу вірш М.Воробйова "Кольорове листя": "Ніч загубила чорне листя і ранком стала. Ранок загубив сине листя і днем став. День загубив зелене листя і вечором стаа Вечір загубив червоне листя і ніччю став" — так кількома мазками поет змалював своє враження про зміну дня і ночі.

Сучасний образний світ дитячої поезії став загалом і м п р е с і о н і с т и ч н и м, мозаїчно багатим завдяки тому, що самодостатньої вартості набули мінливі настрої, враження, несподівані спостереження. Так, коли облітає цвіт з дерев, на якусь хвилину може здатися, що то рухається сам сад: "Чи віє вітер? Чи садок з-поміж квітів Переходить дорогу?" (М.Григорів). Пахощі малопримітного горошку можуть створити особливий літній настрій: "Горошок пахучий Дрібно, дрібно пахне, В літній синій вечір Килимом поткався" (І.Царинний). А ось враження від місячної доріжки на воді: "Але тут окунь швиденько бере шматочок місяця до рота та й пливе попереду води — дорогу річці освітлює..." (Г.Чубай). Як неясним і не завжди осмисленим буває стан людини, а тим більше дитини, так часом і художні образи схожі на мокру акварель — розмиті і неоднозначні. Напр., у І.Калинця є вірш "Туман": "Устав туман удосвіта, запряг сиві воли — та й почумакував у Крим по сіль". Хто ж такі сиві воли?

Помітно збагатилась палітра і мовно-виражальних засобів образності. Типовою стала розгорнута метафора, розміром іноді на цілий вірш: "В лісі в круглому горісі, коник зиму зимував. Зимував — не сумував, підростав. Стало тісно в тім горісі — тріснув кований горіх! Страшно гукнуло у лісі, Кінь горіховий побіг." Тільки останнім рядком автор — В.Терен — підказує, що це не просто казковий кінь, а фолькло-

ризований образ грому: "Тупотить, гукає всім: От і я, весняний грім!" Сучасні поети люблять обігрувати багатозначні й омонімічні слова, тому з'являються такі цікаві образи, як коваль Морозенко на основі слова *скувати*: "Він і річку скує, і на кожную гілочку по сто дзвоників навішає" (І.Калинець); "чубаті півники-квіти у садку" і жовті глечики — воляні квіти, з яких окуні п'ють молоко" (В.Лучук); "дзвоники в лузі", що дзвонять, ніби шкільні дзвоники, бо "Вже до школи час!" (А. Камінчук).

І нарешті — про ритмічну організацію сучасного вірша. Поряд з народно-пісенними ритмами, що знов-таки нагадують про тісний зв'язок дитячої поезії з фольклором, з'явився верлібр — вірш без рими: "На причілку сиділо літо. Прийшла кицька Хвостом призбу змітати. — Хто ти, що робиш? — Питає. Літо я, — каже літо, з сонечком розмовляю". (Л.Силенко). Близькість звучання верлібра до розмовних інтонацій, природного мовлення вносить живий струмінь у дитячий вірш, де досі майже повністю панували ямби та хореї.

Збагачена й оновлена поезія для дітей змінила своє річище: із малозначущої притоки вона стала рівноцінним складником сучасного літературного процесу.